

дзвонить його вірші, трубить його славу в ієрихонську трубу [...] се вже поет на цілу губу. І живеться йому гаразд. Творчість незмірима!.. Тільки «ітів» і «філів» помістити в одній тільки голові – се ж геніальність!» [5, с.123] Графомани, епігони, конформісти й ренегати, посіпаки влади – когорта «письменників» неодноразово зростає через виконання обов'язків, замовлень, наказів за ігнорування мистецьких законів. Тож і оцінка твору і постаті залежить не від таланту автора, а від ідеології покровителів, уміння пристосовуватися. Ось це служіння масовій культурі, творення з орієнтиром на суспільний попит може лише продукувати штучне письменство і псевдомитців.

Звідси, розкриваючи аспекти суспільного й особистого життя, письменник у креативному мистецькому процесі проходить певні етапи творчого, так і особистісного поступу, висвітлює власні враження в метафоричних образах, психологічному характеротворенні, осмисленні індивідуальних колізій, які часто корелюють не лише із суспільними, але й всесвітніми. Так, звучить «діточа грудь у скрипці» (М. Яцків), пишеться «єї повість» ціною власного життя (Є. Ярошинська), розгортається диспут між «палким мисленником і учителем» (О. Плющ), «сновидо» інтерпретується каїнів гріх Олекси Щупака (С. Ковалів), розігрується «сентиментальне оповідання» (Л. Пахаревський) про рух «Я» від людини-індивіда до людини маси, – що досі не втратили своєї унікальності й актуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркович Д. По степах та хуторах. Оповідання. Драма. Спогади / Упоряд. О. Засенко / Дмитро Маркович. – К. : Дніпро, 1991. – 487 с.
2. Плющ О. Сповідь : Новелістика. Повість. Драматична фантазія. Поезія. Листи / Упоряд. і прим. О. Нахлік / Олексій Плющ. – К. : Дніпро, 1991. – 336 с.
3. Українська новелістика кінця ХІХ – початку ХХ ст. : Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / Упоряд. і прим. Є. Нахліка. – К. : Наукова думка, 1989. – 688 с.
4. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1961. – 143 с.
5. Яричевський С. Твори / Упоряд. О. Івасюк / Сильвестр Яричевський. – Чернівці : Букрек, 2009. – 304 с.
6. Ярошинська Є. Твори / Упоряд. Ф. Погребенник / Євгенія Ярошинська. – К. : Дніпро, 1968. – 466 с.

УДК 821.161.2:82 – 312.1

ЧАСОПРОСТОРОВИЙ КОНТИНУУМ ПРОЗИ Р.ФЕДОРІВА

Усманова О.В., к.філол.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті зроблено спробу осягнути час і простір прозових творів Р.Федоріва. Звертається увага на специфіку поєднання різноманітних часопросторових меж та простежується застосування автором нових художніх засобів.

Ключові слова: час, простір, повість, проза.

Усманова Е.В. ВРЕМЕННОПРОСТРАНСТВЕННЫЙ КОНТИНУУМ ПРОЗЫ Р.ФЕДОРИВА / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье сделана попытка постичь время и пространство прозы Р.Федорива. Обращается внимание на специфику сочетания различных временнопространственных границ и прослеживается применение автором новых художественных средств.

Ключевые слова: время, пространство, повесть, проза.

Usmanova O.V. TIME SPACE CONTINUUM OF PROSE R.FEDORIVA / Zaporozhzhya National University, Ukraine.

In the article there is made an attempt to comprehend the time and space prose works of R.Fedoriv. Attention is drawn to the specific combination of different temporal-spatial boundaries and observed the author traces the use of new artistic means.

Key words: time, space, story, prose.

Середня проза Р.Федоріва містить "романтичну поляризацію характерів, доведені до схематичної сухості контрасти їх" [1, 180], певну ідеалізацію життєвих реалій і, за зізнанням автора, "підняття краси на котурни,

малювання німбів навколо звичайних людей" [2, 22]. І все ж у ній домінують спроби показати соціальний конфлікт як "драму душі", ліризація оповіді, метафоричність мікрообразів.

Прозаїк досягнув художнього синтезу філософських категорій простору та часу, дослідивши і художньо змодельовавши певні історичні події. Мета статті – з'ясувати специфіку часопросторового континууму для глибокого розуміння ідейно-художнього змісту та особливостей формотвірної системи середньої прози Р.Федоріва.

Часопростір – координата, що визначає художній світ твору. Питання просторово-часових параметрів у філології розглядалися Аристотелем, М.Бахтінім, В.Виноградим, Г.Гегелем, А.Гуревичем, Д.Лихачовим та іншими. Дослідження в історії української літератури художнього часу і простору (за М.Бахтінім – "хронотопу") є необхідним у вивченні внутрішньої форми твору.

Часто людина (реальний персонаж чи вигаданий) є головним суб'єктом хронотопу прозової спадщини письменника. З метою вираження її моральних принципів та життєвої діяльності автор застосував категорії взаємозалежності часу та простору, що простежується в процесі їхніх взаємовідношень із людиною. Герої взаємопов'язані з певною подією, тому безпосередньо встановлюється зв'язок між часом, зображеним у творі, та з конкретними історичними датами.

Звичайно, для кожного автора художній час і простір є своєрідними формами, які розуміються по-різному, відповідно до власної творчої уяви. У художній тканині Р.Федоріва вони слугують засобом передачі думок і почуттів героїв, сприяють образному узагальненню подій та явищ, розкривають ідейно-тематичну і формотвірну систему автора. Час допомагає розгорнути сюжет, є предметом філософських роздумів письменника та його героїв. Єдність просторового окреслення зображуваного і його часової проекції стає у митця ключем, що відкриває риси характеру, ознаки адекватності його мистецької інтерпретації.

У прозі Р.Федоріва плинність часу фіксується за допомогою датування, маркерів, ключових фраз. У деяких творах письменник точно вказує не лише рік, а й день подій. Наприклад: "Морозної днини, наприкінці березня 1920 року" [3, 93], "Тієї серпневої днини 1914 року" [3, 96], ("Синій журавель на погарищі"), "Воно було зруйноване в IX столітті" [3, 64], ("Знак кіммерійця"), "Вважати за щастя бодай відхилити двері й крізь шпарину підглянути день 19 червня 1205 року" [4, 231], "Скінчилося Аннине панування в імператорських палатах тієї літньої ночі 1195 року..." [4, 236], ("Лисиці брешуть на щити"), "Ця сумна, люта й майже детективна історія почалася в XIV столітті, але наново ожила напровесні тридцять восьмого року" [5, 349], "... дія його розповіді відбувається в Галичі в році Божому 1345..." [5, 445], ("Чорна свіча від Ілени"). Така конкретизація фокусує увагу й локалізує певний період історії, до якого звертається автор.

Для підсилення динаміки зображення прозаїк застосує циклічний час: зміни пір року, дня і ночі, що здебільшого обумовлено специфікою повістєвого жанру ("Житіє ізографа Штефана", "Рудий опришок" та ін.). Автор використовує фрагментарні зображення, різкий перебіг у часі, тому й випускає значні періоди в лінійному розвитку подій. Такі прогалини різні за тривалістю і здебільшого тягнуться від кількох місяців до кількох років. У творі "Іван, син Мокрини" основна дія відбувається лише декілька хвилин. Головний герой Іван Семиген стоїть біля свердловини, що "корчилася в полум'ї", і розмірковує: гасити йому пожежу чи ні. Все інше у творі – це оповідь про історію села, спогади про батькові розповіді, материні пісні тощо.

Просторовий компонент хронотопу повісті "Жбан вина" узгоджено зі змінами життя Довбуша: перша частина подій відбувається в закритому локусі (хатині), а надалі, аж до фінального епізоду, їх перенесено в "розбишацький ареал" – ліси, луки тощо. Головна риса часового складника – перервність, розробленість лише в межах певних епізодів, про які йдеться у фольклорних творах з метою переінакшення їх інтерпретації.

Повість захоплює сюжетними локусами, пригодницькою напругою часу, оригінальністю у використанні усної народної творчості (контамінація звичаїв, традицій, фольклорних пісень, замовлянь, легенд, переказів, історичних фактів).

Р.Федорів першочергову роль надавав змалюванню епохи, вчинку, події, а не конкретній історичній особі. Він точно відтворював атмосферу часу, передав складності та суперечності життя суспільства, звертався до традицій і побуту народу, щоб зрозуміти минулі й сучасні події. Характерною особливістю творчого методу митця є виразна проекція на сучасність.

Процес художньої інтерпретації минулого був нелегким. Окрім суперечностей, що виникали в розвитку літератури, прозаїку доводилося переборювати труднощі, пов'язані зі становленням історичної науки.

Цілісність твору залежить від окремих складових, значною мірою – від єдності місця та часу. Для того, щоб пов'язати події сучасного та минулого, письменник застосував різноманітні ракурси відображення, що допомогли розширити часопросторові межі. Поєднання часових координат дозволили дослідити становлення та розвиток характеру, виокремити соціальне явище.

З метою розкриття багатогранності й динаміки характерів, письменник використав ретроспективні та перспективні виміри. У повістях "Турецький міст", "Життя ізографа Штефана" щільно взаємодіють минулий час і теперішній, персонажі існують ніби у двох часових континуумах. Це впливає на своєрідність структури творів, їх двопланову композицію.

У повісті "Турецький міст" минуле і сучасне стягнуті прозаїком у єдиний тугий вузол. Так, розповідаючи про вчителя, фронтовика Леоніда Середу, автор кидає ретроспективний погляд "... у війну, коли люди мільйонами гинули за своє місто, за своє село, за могили своїх дідів, вони гинули за свою Вітчизну, бо якраз оті хутірці, міста і містечка, могили і молоді заводи й були святиною, яка зветься Україною" [3, 24].

У "Житті ізографа Штефана" простежуємо чергування форм теперішнього і минулого часів. Зміна визначального компонента – часу веде до зміни просторових координат: "Тоді була весна; тоді вони виспівували в борознах, як пташата; тоді поля по дощі парували густо й пахучо;... тоді ще, очевидно, сам Господь не міг передбачити, що минуться літо й настане осінь – і Штефан, гнаний тривогою, передчуттям лиха, роз'ятрений вовчим виттям у собі, побіжить із славної Жовкви до покутського Обертину, від якого недалеко Жабокруки, де живе Анна" [6, 480-481].

Автор зумів відтворити непросте ставлення героя не тільки до навколишнього середовища, а й до власного минулого і, головне, до самого себе. Сучасність художньо моделюється у кількох вимірах: історичному, соціально-політичному, філософському та психологічному.

Сюжет повісті динамічний, події охоплюють широкий просторово-часовий діапазон. Стиснуті часові межі, характерні для середньої прози, тут значно розширені, у чому і вбачаємо новаторство та специфіку часопростору повісті. Подія і час у житті героя співвідносяться з історичним періодом, яким визначається життя країни, та з епічним, від якого залежить доля героя.

Зміна часових координат завжди веде й до зміни просторового локусу. Однак у повісті "Життя ізографа Штефана" Р.Федорів відходить від цього стереотипу, бо зі зміною часового виміру відносно стабільними залишаються просторові координати, у яких відбуваються події.

Особистість у творі є своєрідним фокусом, у якому поєднуються окремі грані реальності. Письменник порушує проблему необхідності вибору життєвої позиції ізографа, піднімає питання зради власним ідеалам задля матеріальних статків та душевного спокою, пошуку свого місця в житті. Так, у повісті Штефан Братишан, вагаючись, все ж продає князеві Ігнацію Камінь-Винниківському портрет коханої Анни, яка мала образ Богородиці: "Відмовити? Від... Відмовитись від усього?.. втратити вигоду повсякчасну, слуг, багатих замовників, славу... сити страву... А втративши, покласти у торбу образ Марії, фарби й пензлі й знову вирушити у світ...? Чи я ще не намалюю іншу Марію, крашу, таку, яка простить мій гріх сьогоднішній, мою слабкість?" [6, 509]. Подальшу його долю без "мальовидла" Р.Федорів передбачив ще до того, як маляр обміняв її на "юридику "Зозулине гніздо" з лісом навколо і двома ланами ораниці "На пасіках" [6, 506]: "...стане він жебраком без неї; ...порожнім, без серця, ізографом, котрий вправно малюватиме лики святих, пики багатих вельмож, неогоціантів, єпископів, загрибаючи немалий гріш; стане він сліпцем, який уже ніколи не вимагає ціпком доріг, якими колись ходив" [6, 509].

Питання духовної спадкоємності поколінь стали основою для цілісного відтворення людини в часі та в історичному просторі, повнота якого визначила авторську художню концепцію особистості.

Позиція оповідача в "Житті ізографа Штефана" відкрита: перспективи особистості залежать від виховання почуття власної відповідальності перед суспільством, вимогливості до себе. Особистість автора розкривається у його сприйнятті, прояві думок і оцінок, у ставленні до минулого.

Перехрестя часу допомагає з'ясувати важливість проблем, що постають перед героями, які в моменти істини роздумують про сучасний світ, мистецтво, моральність та власне "Я". У творі функціонують дві часові площини, тому і життя головного героя Штефана розвивається у двох часових фазах. Актуальнішим видається теперішній час, адже він найтісніше пов'язаний із категорією вічності, якщо розглядати її як безперервне сьогоднішня.

Минуле й сьогоднішня щільно взаємодіють у повісті "Чорна свіча від Їлени". Автор вільно переходить від змалювання подій 1938 р. до картин XIV ст. Важливим етапом у долі героїв є минуле, без якого неможливо зрозуміти філософії життя персонажів у відносно недалекому теперішньому.

Зауважимо, що художній простір не завжди збігається з місцем перебування персонажів та розгортанням подій у повісті, оскільки інтер'єр розмикається засобами ретроспекції у формі спогадів, марення героїв. Переходячи в інший часовий вимір, автор головним завданням вважав розповісти про подію, акцентуючи увагу на її часі. Поєднуючи різні часові площини, він розширив їх межі, сконцентрувавши увагу на художньому відображенні, становленні характеру, наголосивши на актуальності проблем.

З метою детального опису подій, образів письменник використовує засіб ретардації ("гальмування прямого розвитку сюжетної дії, уповільнення розповіді про зображуване" [7, 578]) як один із важливих чинників, за допомогою якого залишає події на перспективу читацького доосмислення, "спонукає" читача якнайшвидше довідатися про подальший перебіг подій. Так, розповідь про чорну свічу постійно переривається побічними сюжетними лініями-розповідями про інші художні образи, що доповнюють основну епічну площину, роблять її довершеною та об'ємнішою.

У повістях "Знак кіммерійця", "Турецький міст" письменник максимально наблизився до зображуваних подій, оскільки був їх очевидцем. Відтворені часові відтінки і локалізований простір, художньо змодельований у названих повістях, добре відомі прозаїку. Історичні події розгортаються послідовно, ненав'язливо, а простір зображено розлого.

У малій прозі Р.Федорів постав і мрійником, який намагався передати героїку складних революційних років, і тверезим реалістом, який не лише правдиво змалював "життєвий бруд", складність і суперечності навколишньої дійсності, але й відчув близьке майбутнє багатостраждальної нації.

Художній час новелістики письменника передбачає свій ритм і темп. Важливим компонентом ритму прози є плинність події, що осмислюється митцем. Час переплітається із самою сутністю творчості автора, з його глибоким психологізмом, внутрішньою напруженістю в поєднанні з лаконізмом. Події, що складають основу сюжету, відходять на задній план, стрижень дії розгалужується, охоплюючи окремі етапи з життя героїв, на яких фокусується увага. У новелі "Господар вільхового гаю" долю Павла Журавля автор розкриває у двох часових пластах – минулому і теперішньому. Якщо в минулому він не переймався майбутнім земляків, їхніми проблемами, то вже сьогодні він роздумує по-іншому, тому, не зважаючи на небезпеку, рятує колгоспне добро.

У новелах "Зоряна", "Осінь казка" Р.Федорів також вдався до перехрещення минулого і сьогодення, застосувавши різноманітні ракурси відображення, що дозволило розширити часопросторові рамки оповіді.

У новелах автор експериментує, випробовує нові художні засоби. Інколи він повертається в минуле, а іноді розпочинає новелу, ніби вихопивши з розповіді персонажа в її кульмінаційному пуанті серцевину змістової сутності. У новелі "У полі береза стояла" герой твору, колишній воїн, приїздить на могилу до свого знайомого і веде з ним розмову наче з живим. Цим розширено часові проміжки, автор повертає героя в роки, коли його товариш був живим. Цим прийомом користувався і О.Гончар у новелі "Модри Камень" (розвідник розмовляє із загиблою дівчиною Терезою).

У кожному творі Р.Федоріва поєднуються протилежності: загальне та індивідуальне, закономірне і випадкове, явища і сутності, що сформували зміст та форму конструювання хронотопу прози письменника.

Отже, часопросторовий діапазон повістей Р.Федоріва є засобом передачі думок та почуттів не лише героїв, але й автора, образним узагальненням складних процесів дійсності. Правда та виразність відтворених реалій постають у формах географічного й особистісного простору. Митець, як правило, творив своїх героїв у певній динаміці, змінах і розвитку, у залежності від психологічного відчуття часу.

Виділення пригодницького, сентиментального планів наштовхує на думку, що хронотоп художніх творів митця має полісемантичну природу, а жанрова своєрідність кожного з них робить провідним якимсь одне із його значень; передумовами таких змін є співвідношення правдивості часу та домісли у творі, концепція побудови образно-поетикальної системи.

Р. Федорів майстерно "сконструював" різноманітні часопросторові координати. Змістовність, яка є основою просторово-часових форм, проявляє себе як можливість часу і простору надавати нову інформацію та підсилувати художню концепцію об'єктивної реальності, створену автором.

ЛІТЕРАТУРА

1. Слабошпицький М. При чеснім хлібі / М.Слабошпицький // Київ. – 2008. – № 11-12. – С. 177-184.
2. Качкан В. Роман Федорів : Літературно-критичний нарис / Качкан В. – К. : Радянський письменник, 1983. – 150 с.
3. Федорів Р. Турецький міст. Повісті / Федорів Р. – Львів : Літопис червоної калини, 1999. – 288 с.
4. Федорів Р. Лисиці брешуть на щити. Роман та повісті / Федорів Р. – Львів : Червона калина, 1997. – 362 с.
5. Федорів Р. Чорна свіча від Їлени // Федорів Р. Чорна свіча від Їлени : Історичний роман і повісті. – Львів : Червона калина, 1996. – С. 348-455.

6. Федорів Р. Житіє ізографа Штефана // Федорів Р. Чорна свіча від Їлени : Історичний роман і повісті. – Львів : Червона калина, 1996. – С. 455-515.
7. Літературознавчий словник-довідник / [ред. Р.Гром'як, Ю.Ковалів, В.Теремко]. – [2-ге вид., оновл]. – К. : Академія, 2006. – 752 с.

УДК 823. 161. 2' 32. 09.

СВІТ ЖИВОЇ ПРИРОДИ В МАЛІЙ ПРОЗІ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Шалацька Т.П., ст. викладач

*Євпаторійський інститут соціальних наук
РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)*

У статті проаналізовано оповідання І. Чендея крізь призму світу живої природи. Автор з'ясовує, як через ставлення до тварин і птахів розкривається психологічна характеристика персонажів.
Ключові слова: світ живої природи, тварини, психологізм, оповідання, мала проза, автор, портретування, іронія, персонаж.

Шалацька Т.П. МИР ЖИВОЇ ПРИРОДИ В МАЛОЙ ПРОЗЕ ІВАНА ЧЕНДЕЯ / Євпаторійський інститут соціальних наук РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (г. Ялта), Україна

В статье проанализированы рассказы И. Чендея сквозь призму мира живой природы. Автор определяет, как через отношение к животным и птицам раскрывается психологическая характеристика персонажа.

Ключевые слова: мир живой природы, животные, психологизм, рассказ, малая проза, автор, портретирование, ирония, персонаж.

Shalatskaya T.P. THE WORLD OF WILD-LIFE IS IN SHOT STORY OF IVAN CHENDAY / Yevpatorian institute of social sciences RHS «Crimean Humanitarian university» (Yalta), Ukraine

In this paper the story written by I. Chenday has been analysed through the prism of the nature. The author has found out the way of revealing psychological features of characters through their treating animals and birds.

Keywords: Wild nature, animals, psychologism, story, shot story, author, portrait, irony, character.

Світ живої природи постійно оточує людину, без нього не було би повноти відчуття життя, гармонії. Кожен письменник, вивчаючи глибини характеротворення, намагався знайти різноманітні засоби, щоб змоделювати живий образ. Чимало якостей характеру можна розкрити завдяки ставленню людини до тварини. Тема збереження та охорони окремих видів живої природи актуальна і сьогодні.

Сучасне літературознавство знайомить з різними засобами психологізму: портрет, пейзаж, інтер'єр, мова персонажів (діалог, полілог, монолог, «видима мова душі»), художня деталь тощо. Прозаїк повинен стисло і точно вибрати інструментарій для моделювання характеру персонажів, художнього світу та реалізації творчого наміру. У зарубіжній і вітчизняній літературі другої половини ХХ століття достатня кількість прозових творів, присвячених темі «людина і природа». Серед авторів цього періоду виявляли любов до тварин такі: Дж. Даррелл, Г. Фаллада, В. Біанкі, Г. Троєпольський, Е. Шим, Є. Гуцало, О. Копиленко, Ю. Старостенко та інші. Однак вплив світу живої природи на характер персонажа не був предметом окремого наукового зацікавлення, хоча у світовій і вітчизняній літературі загальна тема «людина і природа» доволі поширена. М. Хорошков у своєму дослідженні вивчав художній світ Івана Чендея, глибоко аналізував повістевий жанр. Предмет зацікавлення О. Козій – неореалістичний дискурс повістей і романів І. Чендея. Мала проза письменника крізь призму психологізму в українському літературознавстві розглядалася спорадично.

Мета нашої статті: з'ясувати роль зображення світу природи при моделюванні характерів персонажів у малій прозі І. Чендея.

Науковець О. Базалук вивчає філософський аспект кризи системи «людина-природа» та її причини [1]. Л. Горболіс досліджує художню парадигму моралі в прозі українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. Вона підкреслює, що згідно з релігійною мораллю народу у творах М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», В. Стефаніка «Камінний хрест» та «Сини», О. Кобилянської «Земля», М. Черемшини «Чічка» та «Злодія зловили», Г. Хоткевича «Довбуш», М. Павлика «Вихора» тварина наділяється духовною сутністю, внаслідок чого система образів творів здобуває своєрідний духовний зв'язок із твариною, що в житті персонажів відіграє роль спілкування з оберегом [3]. Автор наукової праці «Інтерпретація сутності живого у філософії східної патристики» Р. В. Мартич розглядає релігійний аспект проблеми [10].